

ANDRZEJ GRZYBOWSKI,^{1,2} WITOLD PACTWA³

Marian Henryk Antoni Zachert (1894-1944) – wybitny znawca jaglicy i organizator systemu leczenia jaglicy w Polsce

Marian Henryk Antoni Zachert (1894-1944) – an Outstanding Trachoma Expert and Organizer of the Trachoma Treatment System in Poland.

¹Katedra Okulistyki, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Żołnierska 18, 10-561 Olsztyn

²Instytut Okulistycznych Badań Naukowych, ul. Mickiewicza 24 / 3B, 60-836 Poznań, Poland

³Lekarz, Miejski Szpital Zespolony w Olsztynie

Słowa kluczowe: Marian Zachert, Maria Babicka-Zachertowa, polska okulistyka, historia okulistyki, historia medycyny, Powstanie Warszawskie, Fundacja Rockefellera, jaglica

Key words: Marian Zachert, Maria Babicka-Zachertowa, Polish ophthalmology, history of ophthalmology, history of medicine, Warsaw Uprising, Rockefeller Foundation, trachoma

Streszczenie

Artykuł przedstawia biografię oraz dorobek naukowy polskiego okulisty Mariana Zacherta (1894-1944). Zachert był asystentem Kliniki Okulistycznej Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. W 1924 przedstawił opis ulepszonego przez siebie elektromagnesu. Był wybitnym znawcą jaglicy i redaktorem „Przeglądu Trachomatologicznego i Okulistyki Społecznej”. Był stypendystą Fundacji Rockefellera. Organizował w Polsce system ośrodków diagnozujących i leczących jaglicę. Był członkiem Armii Krajowej i został zamordowany wraz z żoną podczas Powstania Warszawskiego.

Summary

The article presents the biography and scientific achievements of the Polish ophthalmologist Marian Zachert (1894-1944). Zachert was an assistant at the Ophthalmology Clinic of the Jagiellonian University in Krakow. In 1924 he presented a description of the electromagnet he had improved. He was an eminent expert on trachoma and the editor of “Przegląd Trachomatologii i Okulistyki Społecznej”. He was a Rockefeller Foundation scholarship holder. He organized a system of centers diagnosing and treating trachoma in Poland. He was a member of the Home Army and was murdered together with his wife during the Warsaw Uprising.

Wstęp

Marian Zachert był okulistą, uznanym specjalistą w zwalczaniu jaglicy. Jego biografia oraz dorobek naukowy nie były dotychczas należycie opracowane. Celem poniższej pracy jest zebranie informacji na jego temat oraz analiza jego działalności medycznej i naukowej pod kątem rozwoju zarówno ówczesnej, jak i współczesnej medycyny. Był on jednym z pionierów, kształtujących okulistykę polską w XX wieku.

Metodologia

Do sporządzenia niniejszej pracy wykorzystano materiały znajdujące się w Głównej Bibliotece Lekarskiej imienia Stanisława Konopki w Warszawie, słownikach biograficznych oraz wspomnieniach pośmiertnych. Ponadto wykorzystano informacje ze *Słownika biograficznego historii Polski*, *Słownika biograficznego lekarzy i farmaceutów ofiar Drugiej Wojny Światowej*, zdigitalizowane materiały archiwalne oraz publikacje Mariana Zacherta.

Biografia

Marian Henryk Antoni Zachert (Ryc. 1) urodził się w 1894 roku, 17 stycznia [2, 3] lub w sierpniu [1]. Jego rodzicami byli Edmund i Krystyna z Psarskich [3]. Był narodowości polskiej, wyznania rzymsko-katolickiego. [3] Studia rozpoczął w 1913 roku na Wydziale Chemii na Politechnice Lwowskiej, a od 1917 na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Jagiellońskiego, gdzie uzyskał dyplom w 1923 roku. [3, 4] W latach 1918-1920 był członkiem Polskiej Organizacji Wojskowej, ochotni-

Ryc. 1. J. Bohdan Gliński, Zachert Marian Henryk Antoni, *Słownik biograficzny lekarzy i farmaceutów ofiar Drugiej Wojny Światowej* tom 2: 486

kiem Wojska Polskiego w stopniu porucznika. [3] Od 1923 do 1926 roku pracował jako asystent w Klinice Chorób Oczu Uniwersytetu Jagiellońskiego, gdzie specjalizował się w okulistyce. [1, 3, 4] W 1926 roku

Ryc. 2. Zjazd Przeciwjagliczny w Warszawie w 1936 roku. Opis obrazu: Uczestnicy zjazdu. Widoczni w pierwszym rzędzie m.in.: profesor Julian Szymański (4. z lewej), doktor Krausz, Zauber, Melanowski, Zachert. Narodowe Archiwum Cyfrowe.
<https://audiovis.nac.gov.pl/obraz/177927/1684d6b53d6b94ad27eff65b9e6d8b2c/>

Ryc. 3. Maria Babicka-Zachertowa podczas wizyty delegatki Ligi Narodów Hazel Goff w Polsce w 1931 roku. Opis obrazu: Delegatka Ligi Narodów Hazel Goff (x), starosta Henryk Wąs (1), instruktorka z Lwowa Anna Mańkowska (2), inspektorka pielęgniarstwa przy Ministerstwie Spraw Wewnętrznych p. Babicka (3), lekarz Olgierd Grzegorzewski (4), dyrektor Ośrodka Zdrowia Ignacy Holzberger (5) w ośrodku zdrowia.

Źródło: Narodowe Archiwum Cyfrowe. <https://audiovis.nac.gov.pl/obraz/97760/oe2b8874c7ebe03cf3f1dea417f2926c/>

zamieszkał w Warszawie. Jako stypendysta Fundacji Rockefellera wyjeżdżał do Francji, Tunezji, Egiptu, Włoch, Jugosławii i Rumunii, by zapoznać się z metodami walki z jaglicą. [2, 4] Pracował w Departamencie Służby Zdrowia Ministerstwa Zdrowia, w Państwowym Zakładzie Higieny i w szeregu instytucji społecznych zwalczających jaglicę i ślepotę. [4] Był organizatorem państwowego programu zwalczania jaglicy. Znacząco rozszerzył sieć przychodni przeciwjaglicznych i ambulansów ruchomych. (Ryc.2)

W 1931 roku ożenił z pielęgniarką Marią Babicką (1892-1944). Ukończyła ona pierwszą szkołę pielęgniarstwa założoną w Polsce przez Fundację Rockefellera, a w 1925 roku odbyła praktyki w Kanadzie i USA. Następnie pracowała jako kierownik Samodzielnego Referatu Pielęgniarskiego w Departamencie Służby

Zdrowia Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (1926–1939), gdzie przyczyniła się do opracowania i wydania pierwszej Ustawy o pielęgniarstwie (1935), rozwoju szkolnictwa pielęgniarstwa oraz nowoczesnego pielęgniarstwa w Polsce opartego na modelu amerykańskim. Została prezesem Polskiego Stowarzyszenia Pielęgniarek Zawodowych. [5-8] (Ryc. 3, Ryc. 4)

W trakcie okupacji hitlerowskiej Zachert pracował w pierwszym Ośrodku Zdrowia zwanym Pierwszą Miejską Stacją Higieny w Warszawie. [1, 3] Byli wraz z żoną członkami Związku Walki Zbrojnej i Armii Krajowej. Organizowali pomoc i ukrywali Żydów, a tym, których nie mogli wydostać z getta, dostarczali żywność i materiały opatrunkowe. W ich mieszkaniu odbywały się tajne spotkania działaczy podziemia. W 1942 Zachert pracował w komórce wojskowej Resortu Opieki

Ryc. 4. Maria Babicka-Zachertowa podczas uroczystości poświęcenia Katolickiej Szkoły Pielęgniarstwa w Poznaniu. Widoczni m.in.

od prawej: inspektor pielęgniarstwa przy Ministerstwie Spraw Wewnętrznych Maria Babicka-Zachertowa, naczelnik wydziału zdrowia Urzędu Wojewódzkiego Zaroski, bp Walenty Dymek, ks Józef Kłos, prezydent Poznania Erwin Więckowski. Źródło: NAC

Ryc. 5. Grób Zachertów. Źródło: https://pl.wikipedia.org/wiki/Maria_Babicka-Zachertowa#/media/Plik:Zachert_rodzinny_gr%C3%B3b.jpg

PRZEGLĄD
TRACHOMATOLOGII
I
OKULISTYKI SPOŁECZNEJ
DWUMIESIĘCZNIK
 REDAKTOR DR. MED. MARIAN ZACHERT

Nr. 2. **Marzec — Kwiecień 1939.** **ROK IX.**

Ryc. 6. Winieta okładki „Przeglądu Trachomatologii i Okulistyki Społecznej”.

Społecznej podległej Delegaturze Rządu na Kraj i proponował urządzenie jednej centralnej kuchni mlecznej przy Domu ks. Boduena w Warszawie, czego nie udało się ostatecznie zrealizować. [1] Maria Zachertowa pracowała jako pielęgniarka społeczna w Szpitalu Dzieciątka Jezus w Warszawie. Zajmowała się przygotowaniem i szkoleniem sanitariuszek do opieki nad rannymi żołnierzami i ludnością cywilną. Sama też opatrywała rany i udzielała pomocy uczestnikom akcji podziemnych. Maria i Marian Zachertowie zginęli 7 sierpnia 1944 roku – zostali rozstrzelani przez Rosyjską Armię Wyzwolenia na podwórzu własnego domu przy Al. 6 Sierpnia w Warszawie. Po wojnie małżeństwo pochowano w Alei Zasłużonych na Cmentarzu Powązkowskim. [9] (Ryc. 5) Zachert był odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi [2, 3], a jego żona w 1947 roku pośmiertnie otrzymała Medal Florencji Nightingale [2].

Analiza dorobku naukowego i edukacyjnego na podstawie wybranych publikacji

Zachert był redaktorem naczelnym „Przeglądu Trachomatologii i Okulistyki Społecznej” (Ryc. 6) oraz brał udział we wszystkich zjazdach okulistycznych polskich, w wielu francuskich i międzynarodowych. Był również redaktorem miesięcznika „Dla Zdrowia” wydawanego w Warszawie w latach 1934–1939, pisma „naukowo popularnego poświęconego higienie życia codziennego «racjonalizacji» odżywiania, wychowaniu fizycznemu oraz walce z chorobami społecznymi i znochorstwem”. (Ryc. 7) Opublikował ok. 60 prac po polsku i po francusku, przeważnie poświęconych na temat jaglicy i okulistyki społecznej. [4] Był członkiem naukowych stowarzyszeń międzynarodowych i uznanym ekspertem międzynarodowym w zakresie jaglicy. [1, 3]

W 1924 na XI Zjeździe Okulistów Polskich we Lwowie przedstawił opis ulepszonego przez siebie elektromagnesu i operacji oka z jego użyciem. [4]

W artykule pt. *Contribution de la méthode d'extraction des corps étrangers magnétiques intra-oculaires* opublikowanym w 1925 roku autor szczegółowo to opisał. [10] Doniesienie to zostało streszczone w *British Journal of Ophthalmology*. [11] Ponadto wprowadził swo-

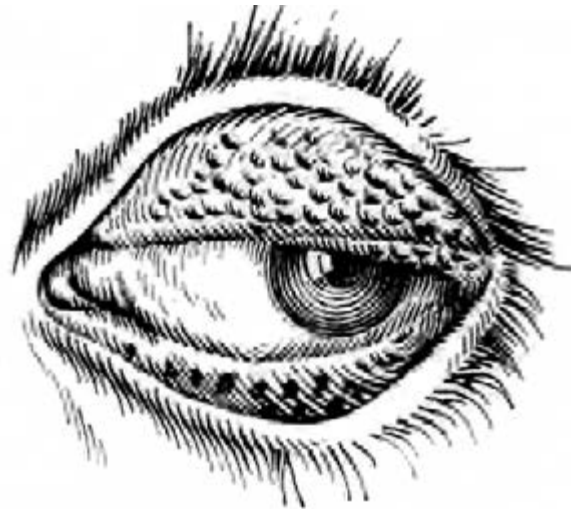
Ryc. 7. Okładka miesięcznika „Dla zdrowia”.

Ryc. 8. Strona tytułowa: Zachert M., *Jaglica – popularne pouczenie o przyczynach i skutkach tej choroby oraz obowiązkach chorego* (Dep. Służby Zdrowia M.S.Wewn. 1930 Warszawa).

Ryc. 10. Wygląd chorego po przebyciu jaglicy. Źródło: Zachert M., *Jaglica – popularne pouczenie o przyczynach i skutkach tej choroby oraz obowiązkach chorego* (Dep. Służby Zdrowia M.S.Wewn. 1930 Warszawa).

Ryc. 9. Ziarna jaglicze widoczne po odwróceniu powiek. Źródło: Zachert M., *Jaglica – popularne pouczenie o przyczynach i skutkach tej choroby oraz obowiązkach chorego* (Dep. Służby Zdrowia M.S.Wewn. 1930 Warszawa).

jego pomysłu narzędzie do odwracania powieki zwane przez długie lata odwracadłem Zacherta. Jego artykuł pt. *Le trachome chez les enfants* opublikowany w 1926 roku [12] został omówiony przez Ernesta Thomsona w *British Journal of Ophthalmology* w tym samym roku. [13] W streszczeniu tym komentator zwrócił uwagę na oryginalny opis odwracadła Zacherta.

W 1930 roku Zachert wydał broszurę pt. *Jaglica – popularne pouczenie o przyczynach i skutkach tej choroby oraz obowiązkach chorego*, w której przedstawił podstawowe dane nt. epidemiologii, przenoszenia, zapobiegania oraz leczenia tej choroby. [14] (Ryc. 7) Broszura jest napisana prostym językiem i bogato wyposażona ilustracje. (Ryc. 8-12) W 1935 roku wydał *Podstawy zwalczania jaglicy. Zbiór rozporządzeń, okólników, zarządzeń* (Ryc. 13), a w 1937 *Jaglica* (Ryc. 14).

W artykule pt. „Social and Administrative Measures Against Trachoma” opublikowanym w *British Journal of Ophthalmology* w 1935 roku, Zachert przedstawił znaczenie jaglicy w Polsce oraz działania podejmowane do jej zwalczania. [15] Wspominał, że w 1934 roku w Polsce było 400 ośrodków leczenia jaglicy oraz dwie szkoły dla dzieci chore na jaglicę.

W artykule AF MacCallana pt. “The World-Wide Distribution of Trachoma” opublikowanym w *British Journal of Ophthalmology* w 1938 roku, autor wymienia Zacherta jako głównego eksperta w Polsce zajmującego się tym zagrożeniem. [16]

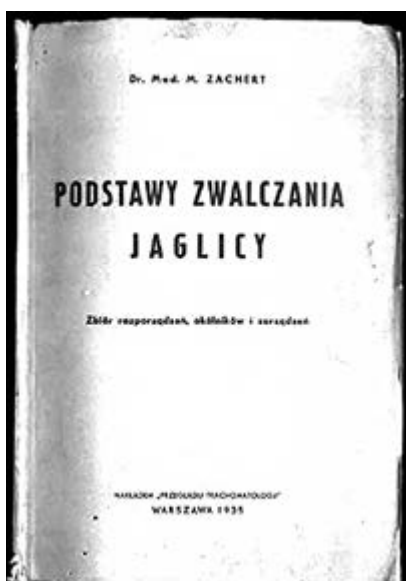
Co sprzyja zakażeniu się jaglicą.

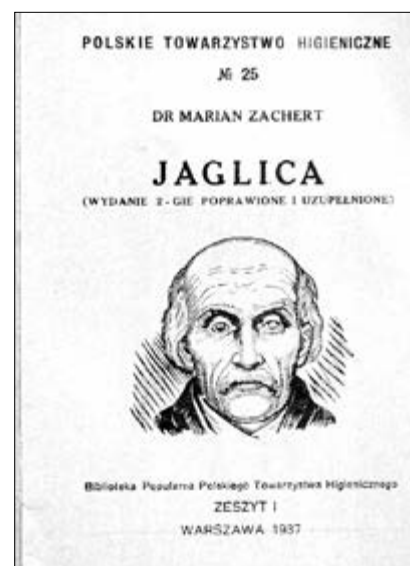
Co zapobiega zakażeniu się jaglicą.

Ryc. 11, 12. Źródło: Zachert M., *Jaglica – popularne pouczenie o przyczynach i skutkach tej choroby oraz obowiązkach chorego* (Dep. Służby Zdrowia M.S.Wewn. 1930 Warszawa).

Ryc. 13. Strona tytułowa: Zachert M., *Podstawy zwalczania jaglicy*. Zbiór rozporządzeń, okólników, zarządzeń. Przegląd Trachomatologii. Warszawa 1935.

Ryc. 14. Strona tytułowa: Zachert M., *Jaglica*. Warszawa 1937. Polskie Towarzystwo Higieniczne No 25. Biblioteka Popularna Polskiego Towarzystwa Higienicznego.

Podsumowanie

Zachert zostanie zapamiętany jako okulista, który poświęcił się organizacji pomocy w diagnozowaniu i leczeniu jaglicy w Polsce. Był ekspertem o międzynarodowej renomie, pisującym cyklicznie do zagranicznych czasopism naukowych, a jego doniesienia były komentowane przez innych okulistów w najlepszych czasopismach zagranicznych. Wraz z żoną byli aktywnymi członkami polskiego podziemia w trakcie okupacji niemieckiej, za co zostali zamordowani w trakcie Powstania Warszawskiego.

Podziękowanie

Autorzy dziękują Głównej Biblioteki Lekarskiej imienia Stanisława Konopki w Warszawie oraz Bibliotece Uniwersyteckiej UWM w Olsztynie za udzieloną pomoc oraz udostępnienie posiadanych zbiorów i materiałów.

Piśmiennictwo:

- [1] Gliński J. Bohdan, *Zachert Marian Henryk Antoni, Słownik biograficzny lekarzy i farmaceutów ofiar Drużej Wojny Światowej*. Warszawa 1999; 2: 486.
- [2] G. Mr., *Marian Henryk Antoni Zachert, Słownik biograficzny historii Polski*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Kraków 2005; 2: 1691-1692.
- [3] materiały – Główna Biblioteka Lekarska
- [4] Melanowski WH., *Dzieje okulistyki*. PZWL, Warszawa 1972: 384.
- [5] <https://www.1944.pl/powstancze-biogramy/maria-babicka-zachertowa,50794.html>
- [6] Michalska Hanna. *Słownik uczestniczek walki o niepodległość Polski 1939-1945; poległe i zmarłe w okresie okupacji niemieckiej*. Warszawa 1988: 23.
- [7] Bukowska Agnieszka. *Maria Babicka-Zachertowa –twórczyni Ustawy o pielęgniarstwie*. Problemy Pielęgniarstwa 2009; 17 (1): 71-73.
- [8] <http://www.wmpp.org.pl/pl/galeria-medalistek/93-medalistki/dokumenty-medalistek/274.html>
- [9] Wyszukiwarka cmentarna – Warszawskie cmentarze. [www.cmentarzekomunalne.com.pl]
- [10] Zachert, M. *Contribution de la methode d'extraction des corps étrangers magnetiques intra-oculaires*. Revue Générale d'Ophtalmologie 1925.
- [11] ABSTRACTS. British Journal of Ophthalmology 1926; 10: 346-362.
- [12] Zachert, M. *Trachoma in Children. (Le trachome chez les enfants.)*. Revue Generale d'Ophtalmologie 1926.
- [13] ABSTRACTS. British Journal of Ophthalmology 1928; 12: 98-108.

[14] Zachert M., *Jaglica – popularne pouczenie o przyczynach i skutkach tej choroby oraz obowiązkach chorego* (Dep. Służby Zdrowia M.S.Wewn. 1930 Warszawa).

[15] Zachert M., *Social and Administrative Measures Against Trachoma*. British Journal of Ophthalmology 1935; 19: 321-323.

[16] MacCallan AF. *The World-Wide Distribution of Trachoma*. British Journal of Ophthalmology 1938; 22: 513-541.

Spis prac Mariana Zacherta:

[1] Zachert, M. *Contribution de la methode d'extraction des corps étrangers magnetiques intra-oculaires*. Revue Generale d'Ophtalmologie 1925.

[2] Zachert, M. *Le trachome chez les enfants*. Revue Generale d'Ophtalmologie 1926.

[3] Zachert M., *Zasady i metody leczenia jaglicy u dzieci*. Polska Gazeta Lekarska. Warszawa 1926.

[4] Zachert M., *Jaglica u dzieci. Postać kliniczna i klasyfikacja – 1926*.

[5] Zachert M., *Leczenie jaglicy prostej – wykład na kursie „Jaglica i walka społeczna z jaglicą”*. Warszawa 1926.

[6] Majewski K., Wroczyński Cz., Zachert M., *Jaglica i jej zwalczanie*. Warszawa 1928.

[7] Zachert M., *Państwowa Akcja zwalczania jaglicy w Polsce*. Sprawozdanie za 1926. Wydawnictwo Dep. Sł. Zbr. M.S.W. Warszawa 1928.

[8] Zachert M., *Jaglica w Tunisie, rozpowszechnienie, przebieg i właściwości*. Klinika Oczna 1928; 6 (2): 72-76.

[9] Zachert M., *Przyczynek do Historii, Organizacji walki z jaglicą w Polsce*. Warszawa 1929.

[10] Zachert M., *Jaglica – popularne pouczenie o przyczynach i skutkach tej choroby oraz obowiązkach chorego* (Dep. Służby Zdrowia M.S.Wewn. 1930 Warszawa).

[11] Zachert M., *Zakłady lecznicze dla chorych jagliczych*. Warszawskie Czasopismo Lekarskie. Warszawa 1930.

[12] Zachert M., *Sprawozdanie z XIII Międzynarodowego Kongresu Okulistycznego w Amsterdamie*. Warszawskie Czasopismo Lekarskie 1930; 7 (3): 62-65.

[13] Zachert M., *Międzynarodowa organizacja przeciwjaglicza*. Warszawskie Czasopismo Lekarskie 1930; 7 (49): 1158-1159.

[14] Grunwald T., Wawrzynowski M., Zachert M., *The Blind in Poland*. Warsaw 1931.

[15] Zachert M., *Działalność przychodni przeciwjagliczej I-go ośrodka zdrowia w Warszawie* (Sprawozdanie za 1931).

[16] Zachert M., *Z działalności międzynarodowej organizacji zwalczania jaglicy*. Klinika Oczna 1931; 9 (3-4):275-276.

- [17] Zachert M., *Zapobieganie ślepotcie*. Państwowa Szkoła Higieny. Warszawa 1933.
- [18] Zachert M., *Jaglica – pouczenie o przyczynach, skutkach i zapobieganiu*. Polskie Towarzystwo Higieniczne. Warszawa 1934, 1946, 1948, 1950.
- [19] Zachert M., *Podstawy zwalczania jaglicy „zbiór rozporządzeń, Okulnikow, Zarządzeń”*. Przegląd Trachomatologii. Warszawa 1935.
- [20] Zachert M., *Social and Administrative Measures Against Trachoma*. British Journal of Ophthalmology 1935; 19: 321-323.
- [21] Zachert M., *Jaglica a obrona kraju*. Warszawa 1936.
- [22] Zachert M., *Kongres okulistyczny w Paryżu*. Przegląd Okulistyki Społecznej 1936; 6 (3): 552-555.
- [23] Zachert M., *Jaglica*. Warszawa 1937. Polskie Towarzystwo Higieniczne No 25. Biblioteka Popularna Polskiego Towarzystwa Higienicznego, Zeszyt I – Warszawa 1937. (wydanie 2-gie poprawione i uzupełnione). – 1946, 1948, 1950, 1954.
- [24] Zachert M., *Zwalczanie jaglicy u młodzieży przedpoborowej*. Warszawa 1937.
- [25] Zachert M., *Zastosowanie wziernika do badania rąbka rogówki i rozpoznawania jaglicy*. Warszawa 1937.
- [26] Zachert M., *Wrażenia z XV Międzynarodowego Kongresu Okulistycznego w Kairze*. Warszawskie Czasopismo Lekarskie 1938; 15 (17): 345-337.
- [27] Zachert M., *Wizyta Naczelnika Państwa u medyków w 1921*. Uniwersytet Jagielloński. Kraków 1938.
- [28] Zachert M., *Okuliści i ich rozmieszczenie*. Przegląd Okulistyki Społecznej. Warszawa 1938.
- [29] Zachert M., *Wrażenia z XV Międzynarodowego Kongresu Okulistycznego w Kairze*. Warszawskie Czasopismo Lekarskie. Warszawa 1938.
- [30] Zachert M., *Rozpoznanie i zwalczanie jaglicy*. Warszawa 1939.